

Innhold

Forord	5
Spesiell nomenklatur	21
DEL 1	
Forskernes yrkesetikk og samfunnets forventninger til forskerne	23
1	
Det etiske grunnlaget for forskningsvirksomhet	25
1.1 Moral og etikk	25
1.2 Forskermoral	26
Forskningsetikk – yrkesetikk	26
Samfunnets forventninger til forskningen – basis for forskningsetikken	27
1.3 «God forskningspraksis» – standarden for hvordan forskning skal utføres på en etisk ansvarlig måte	30
2	
Nasjonale og internasjonale tiltak for å fremme etisk ansvarlig forskning	32
2.1 Byråkratiseringen av forskningsetikken i de senere årene	32
2.2 Nasjonale og internasjonale organer med spesielt ansvar for forskningsetikk	33
2.3 Forskningsetikk som voksende forskningsfelt	37
2.4 Regelverket for å utøve ansvarlig forskning	37
De nasjonale forskningsetiske retningslinjene	38
De internasjonale forskningsetiske retningslinjene	40

Forskningsetiske retningslinjer – en blanding av veiledning og praksiskrav	42
Retningslinjenes relevans ved ulike typer arbeid	44
Retningslinjenes relevans for ulike stillingskategorier	45
Forskere	45
Andre som deltar i forskningsarbeidet eller på ulikt vis er en del av forskningssystemet	46
Forskningsorganisasjonenes egne rutiner og etiske retningslinjer	47
Norske lover, forskrifter og andre offentlige forordninger	47
2.5 Når regelverket ikke gir entydige svar – forskningsetisk skjønn	50
2.6 Regelverkets videre utvikling – blir det beste det godes fiende?	51
3	
Fordelingen av etisk ansvar for forskning	53
3.1 Forskerens selvstendige, etiske ansvar	53
3.2 Forskerens ansvar overfor interne og eksterne samarbeidspartnere	54
Ansvaret for helheten i et samarbeidsprosjekt	54
Ansvaret som prosjektleder, hovedforfatter med mer	56
3.3 Forskningsorganisasjonens og forskningsledernes etiske ansvar	57
3.4 Organiseringen av forskningsetisk arbeid innenfor en forskningsorganisasjon	60
4	
Forskningsorganisasjonens bidrag til å sikre god forskningspraksis.	63
4.1 Etske problemstillinger knyttet til organisering og styring	63
Viktigheten av høy yrkesmoral på laveste nivå i «flate» organisasjoner	63
Viktigheten av at styrings- og kontrollsystemene motiverer forskerne	64
4.2 Konkrete tiltak for å sikre at alle ansatte utøver ansvarlig forskningpraksis	66
Krav til etisk kompetanse ved nyansettelser og tiltak for å vedlikeholde kompetansen	66
Systemer for kvalitetssikring og -kontroll som omfatter forskningsetiske forhold	68

Arbeidsmiljø som fremmer god forskningspraksis	74
Mål og strategier som forskerne slutter opp om, og som inspirerer	76
Ledelsesfokus på <i>implementering</i> av god forskningspraksis. . . .	77

DEL 2

Moral og god praksis i det daglige forskningsarbeidet	79
--	-----------

5

Forskeren i det daglige på arbeidsplassen – arbeidsmoral.	81
5.1 Folkeskikk på arbeidsplassen – forholdet til kolleger, ledere og andre	82
5.2 Trakassering og mobbing	83
5.3 Faren for å utvikle fordommer og faglige kjepphester	86
5.4 Arbeidstid og tilstedeværelse på arbeidsplassen	87
5.5 Konferansegjengangere og forskningsturisme	88
5.6 Mindre, private gjøremål på arbeidsplassen og i arbeidstiden	90
5.7 Arbeid for andre organisasjoner og engasjement i «saker»	90
Sidegjøremål – lønnet eller ulønnet privatarbeid for andre	90
Engasjement i «saker» gjennom foreninger, interessegrupper og aksjoner	93
5.8 Personlige gaver, ytelser og invitasjoner til reiser og arrangementer	94
Oppmerksomhetsgaver og bevertning.	94
Gaver og invitasjoner fra leverandører.	95
Invitasjoner til reiser og arrangementer fra oppdragsgivere og andre	97
5.9 Gaver, invitasjoner og annet som forskningsmiljøet gir til eksterne personer eller organisasjoner	99
5.10 Korrupsjon, bestikkelser	100
5.11 Nettverkskorrupsjon, nepotisme, kameraderi og liknende. . . .	102
5.12 Veiledning av studenter, fadderskap for unge kolleger med mer.	104
Veiledning av master- og doktorgradsstudenter.	104
Fadderskap for unge kolleger og nyansatte	106
5.13 Varsling ved mistanke om kritikkverdige forhold i egen organisasjon	107
Ansvaret for å varsle og fremgangsmåten ved varsling	107
Varslingens form og innhold.	109

Skriftlig eller muntlig varsling	110
Når varsler vil være anonym	110
Misbruk av varslingsretten	111
5.14 Varsling om kritikkverdige forhold utenfor arbeidsplassen . . .	112
5.15 Sosiale medier – forskeren i nettsamfunnet	113

6

Valg av forskningsoppgave – et spørsmål om å ta samfunnsansvar. . .

6.1 Forskningsorganisasjonens overordnede samfunnsansvar ved valg av forskningsfelt	119
Ansaret for at organisasjonens forskningsprofil kan forsvares vitenskapelig og samfunnsmessig.	119
Ansaret for faglig omstilling når samfunnets behov endres, og nye fagområder utvikler seg.	120
6.2 Den enkelte forskers selvstendige samfunnsansvar ved valg av forskningsoppgaver	123
6.3 Ansvarlig valg av forskningsprosjekt – forskerens viktigste beslutning.	124
Føringer for valget	124
«Bortkastet forskning» – et tillitsbrudd overfor samfunnet . . .	130
6.4 Aktsomhet når forskningen kan ha både positive og negative konsekvenser.	132
Økt bevissthet om at forskere har et selvstendig ansvar for konsekvensene av egen forskning	132
Grensene for hvor langt den enkelte forskers konsekvensansvar går	133
Føre-var-prinsippet i forskningsetikken.	134
6.5 Ansaret for å forvalte akademisk frihet på en forsvarlig måte.	136
Den lovfestete akademiske friheten i Norge	136
Begrensninger i den akademiske friheten	137
Forholdet mellom den enkeltes akademiske frihet og forskningsinstitusjonens styringsrett	138
Akademisk frihet ved oppdragsforskning	140
Ulike former for faglig frihet for forskere utenfor academia . .	141

7

Idealene om nøytralitet, upartiskhet og uavhengighet

143

8

Utformingen av prosjektplaner og -søknader	145
8.1 Bruk av andres prosjektidéer – faren for plagiat	145
8.2 Prosjektplanen – også en plan for å etterleve forskningsetiske normer	147
8.3 Etsiske problemstillinger i samarbeidsprosjekter med flere deltakere	150
Samarbeid som virkemiddel for å fremme god forskningspraksis	150
Aktsomhet ved valg av samarbeidspartnere	151
Spesiell aktsomhet ved samarbeid i utlandet, særlig i land med omstridte regimer.	151
Prosjektets forskningsetiske retningslinjer og samarbeidsavtalen	155
8.4 Søknad om finansiell støtte	156
Sannferdig og realistisk beskrivelse av prosjektets mål og betydning	157
Åpenhet om alle risikoer og flaskehalsar i prosjektet	159
Sannferdig beskrivelse av prosjektdeltakernes kvalifikasjoner og meritter.	160
Krav om at søkere om prosjektstøtte redegjør for forskningsetiske forhold.	161
8.5 Aktsomhet med hvem man får prosjektstøtte fra.	161

9

Forskning og annen virksomhet på oppdrag for andre	163
9.1 En definisjon av «oppdrag»	164
9.2 Hvordan oppdragsprosjekter blir til	166
9.3 Oppdragsavtalen.	167
Avtalepunktene om prosjektets innhold, mål, fremgangsmåter og metoder.	169
Når prosjektet ikke er på anbud.	169
Når prosjektet er på anbud	169
Avtalepunktene om bruks- og eierrettighetene til oppdragsresultatene	170
Avtalepunktene om rapportering til oppdragsgiver	174
Avtalepunktet om offentliggjøring	176
Spørsmålet om oppdraget og resultatene skal offentliggjøres eller ikke	176
Spørsmålet om tidspunktet for offentliggjøring	178
Spørsmålet om hvordan offentliggjøring skal skje	179

	Avtalepunktet om å legge forskningsetiske retningslinjer til grunn for arbeidet	179
9.4	Forholdet mellom oppdragsgiver og oppdragstaker	180
	Balansen mellom lojalitet overfor egen organisasjon og lojalitet overfor oppdragsgiver	180
	Økonomisk redelighet overfor oppdragsgiver	181
	Hvis <i>oppdragsgiver</i> søker å påvirke oppdragstaker – hva er utilbørlig press?	182
	Hvis <i>oppdragstaker</i> søker å påvirke oppdragsgiver – hva er utilbørlig press?	184
	Hvis oppdragsgiver ønsker endringer i oppdragsrapporten	185
	Hvis oppdragsgiver og -taker har ulikt syn på tolkningen eller bruken av oppdragsresultatene	187
9.5	Faren for tap av nøytralitet når man arbeider på oppdrag for andre.	189

10

Andre samarbeidsformer mellom forskningsmiljøene

	og samfunnet	191
10.1	Prosjekter med brukermedvirkning.	191
10.2	Folkeforskning («Citizen Science»)	193

11

	Forskning og annet basert på donasjoner og sponsormidler.	194
--	--	-----

12

	Etiske problemstillinger underveis i forskningsprosjektet	196
12.1	Ansvarlig handlemåte når et FoU-prosjekt ikke går etter planen	196
12.2	Ansvarlig bruk av prosjektmidler	197
12.3	Føring av forskningsjournal, loggbok eller liknende	199
12.4	Oppbevaring og tilgjengeliggjøring av forskningsdata og materiale	200

13

	Forskning som involverer mennesker	202
13.1	Etiske grunnprinsipper for forskning som involverer mennesker	203
	Respekten for menneskerettighetene og menneskeverdet	203
	Respekten for menneskers privatliv.	203

13.2	Hva som omfattes av formuleringen «forskning som involverer mennesker»	204
13.3	Krav om god begrunnelse og vurdering av risiko.	204
13.4	Krav om samtykke fra mennesker som involveres i forskning	207
13.5	Spesielle betingelser for å involvere mennesker som ikke har egen samtykkekompetanse	211
13.6	Retten til å trekke seg fra deltakelse i forskning.	211
13.7	Spesielle betingelser for å igangsette forskning som involverer mennesker <i>uten</i> å innhente samtykke	212
13.8	Lovpålagte krav ved behandling av personopplysninger	213
13.9	Krav om offentlig forhåndsgodkjenning av medisinske og helsefaglige prosjekter som involverer mennesker	217
13.10	Etiske problemstillinger ved forskning på mennesker på Internett	217
	Internett – et nytt forskningsområde og en ny informasjonskilde	217
	Retningslinjer for Internett-forskning som involverer mennesker	218
	Uklarhet om hva som er «privat» og «offentlig» på Internett	218
	Problemer med å kommunisere med og innhente samtykke fra Internett-aktører	220
	Faren for at anonyme eller anonymiserte opplysninger fra Internett kan spores til opphavspersonen	221
13.11	Taushetsløfte, melde-, vitne- og opplysningsplikt	222
	Taushetsløfte – et viktig element i å ivareta forskningsdeltakernes ve og vel	222
	Taushetsløftets begrensninger, melde-, vitne- og opplysningsplikt	223
13.12	Betaling for deltakelse i forskning.	225
13.13	Hensynet til dem som ikke direkte involveres i forskning, men som kan bli berørt av den	227
13.14	Respekt for døde mennesker.	228
	Respekt for avdødes ettermæle	228
	Respekt for gravsteder, skjeletter og andre levninger etter mennesker	232
13.15	Respekt for mennesker med verdisyn man selv ikke deler . . .	233
13.16	Aktsomhet når forskningen omfatter andre menneskers motiver.	234
13.17	Aktsomhet når det oppstår stor nærhet til menneskene som er gjenstand for forskningen	235

14

Forskning i og på andre kulturer	236
---	-----

15

Forskning som involverer dyr	239
---	-----

16

Faglig forfatterskap	241
16.1 Redelighetsnormene for faglig forfatterskap	241
16.2 Offentliggjøring av forskningsprosjekter og -resultater som virkemiddel i forskningsetikken.	242
16.3 God forskningspraksis for bruk av andre kilder i egne skriftlige arbeider	243
Bruk av andres temautvalg og disposisjon for det skriftlige arbeidet	243
Bruk av tekst, bilder og annet innhold fra andre kilder – sitat, parafrase og omtale av andre kilder	244
Sitering	244
Parafrasering	249
Omtale	251
16.4 Utforming av henvisninger (referanser).	251
16.5 Stil, rettskrivning og grammatikk	252
16.6 Kriteriene for medforfatterskap.	253
Vitenskapelige arbeider (ICMJE-anbefalingene)	253
Vanlige former for brudd på retningslinjene for medforfatterskap i vitenskapelige publikasjoner	255
Spesielt for doktoravhandlinger og masteroppgaver	256
Spesielt for patenter	257
Spesielt for mindre meritterende notater og fagrapporter, administrative rapporter og annet	257
Rekkefølgen av medforfatterne	259
Enkle tiltak for unngå konflikter og uvennskap om medforfatterskap	260
16.7 Skikken med å takke for bidrag, hjelp og støtte – også viktig informasjon	260
16.8 Krav om å redegjøre for forfatterens nøytralitet og habilitet . .	261
16.9 Etske problemstillinger knyttet til nye publiseringsformer . .	262
Overgang til Internett-tidsskrift – paradigmeskifte i vitenskapelig publisering	262
Åpen tilgang til offentlig finansierte, vitenskapelige artikler . .	264

Ansvar for å styre unna svindleriske tidsskriftforlag og konferansearrangører	266
Omdiskuterte fremgangsmåter for å øke antallet publikasjoner – «minste publiserbare enhet»	269
Uønskete publiserings skjevheter	271
17	
Råderett over åndsverk (åndsverkloven)	272
18	
Kommersialisering av FoU-resultater fra forskningsinstitusjonene	275
18.1 Kommersialisering – når konkret samfunnsnytte av et forskningsresultat realiseres via næringslivet	275
18.2 Næringslivets rammebetingelser og arbeidsmåter – viktig premiss ved kommersialisering	276
18.3 Patentering og hemmelighold av forretningskritisk informasjon	278
18.4 Myndighetenes forventning om at forskere skal bidra til kommersialisering	281
18.5 Alternative fremgangsmåter ved kommersialisering.	282
18.6 Noen forskningsetiske problemstillinger ved kommersialisering	283
18.7 Nye forretningskonsepter i næringslivet kan åpne nye veier for kommersialisering av forskningsresultater	286
18.8 Forskningsmiljøenes kompetanse om kommersialisering varierer	287
19	
Oppgaver i styrer, råd og komitéer.	288
19.1 Fagfelleevaluering	288
Fagfelleevaluering av vitenskapelige arbeidere før publisering	289
Intern fagfelleevaluering av prosjektrapporter og annet	296
Fagfelleevaluering av prosjektsøknader.	296
Fagfelleevaluering ved ansettelse, stillingsopptrykk og liknende	296
19.2 Arbeid i styrer, råd og komitéer innenfor forskningssystemet	297
19.3 Habilitet.	299

20

Forskeren i det offentlige rom	302
20.1 Kunnskapsoverføring og forskningsformidling	302
20.2 Deltakelse i samfunnsdebatten som ekspert	306
20.3 Skillet mellom fagperson og privatperson	307
Forskere skal klargjøre om de opptrer som fagperson eller privatperson	307
Bruk og misbruk av titler	308
Faren for å bli politisert	310
20.4 Markedsføring, PR- eller lobbyvirksomhet innen forskning . .	313

DEL 3

Brudd på forskningsetiske normer – omfang, behandling og reaksjoner	315
--	-----

21

Omfanget av brudd på forskningsetiske normer	317
---	-----

22

Ulike former for uansvarlig forskningspraksis	320
22.1 Sjusk og slurv	320
22.2 Mindre alvorlige brudd på forskningsetiske normer	322
22.3 Alvorlige brudd på forskningsetiske normer (vitenskapelig uredelig praksis)	323
Definisjonen av en «vitenskapelig uredelig» handling	323
Forfalskning – også når man ikke forteller <i>hele</i> sannheten	326
Fabrikkering – juks man ikke kan snakke seg fra	328
Plagiering – den vanligste formen for alvorlig brudd på god praksis	328
Tekstlig plagiering	329
«Selvplagiering»	331
Andre former for plagiering	331
Plagiering i opphavsrettslig forstand	332
Ulike grader av alvorlighet ved plagiering	333
Grensene for når plagiering bør kunne betegnes som en vitenskapelig uredelighet	334
Spørsmålet om man kan stå til ansvar for uredeligheter i uferdige arbeider og dokumenter	335
22.4 Overtredelser av lover, regler, rutiner og avtaler	336

23

Behandling av brudd på forskningsetiske normer.	338
23.1 Forskningsorganisasjonenes plikt til å reagere på brudd på forskningsetiske normer	338
23.2 Generelt om fremgangsmåten og prinsippene ved behandling av brudd på forskningsetiske normer	340
De sentrale spørsmålene i alle saker hvor det er mistanke om brudd på forskningsetiske normer	340
Det objektive vilkåret for å konstatere at noen har handlet klanderverdig	341
Det subjektive vilkåret for å konstatere at noen har handlet klanderverdig	342
Vurdering av usikre bevis	342
23.3 Åpen eller fortrolig behandling av brudd på forskningsetiske normer	344
Allmennhetens innsynsrett i saker som behandles i <i>offentlige</i> organisasjoner	345
Forskningsetisk vurdering av fortrolighet og offentliggjøring ved de <i>alvorlige</i> sakene	347
Etiske grunner for aktiv offentliggjøring av alvorlige brudd på forskningsetiske normer.	348
Hensynet til at mistenkte, varsler og andre involverte skal behandles rettferdig	348
Forskningsetisk vurdering av fortrolighet og offentliggjøring ved de mindre alvorlige sakene.	352
Hensynet til forskningsorganisasjonens omdømme.	352
23.4 Spesielle plikter og roller til involverte i saksbehandlingen . . .	353
Mistenktes og andres plikt til å bidra til å fremskaffe fakta . . .	353
Ledelsens rolle som ansvarlig og frontfigur	353
Varslerens rolle i saksbehandlingen	354
23.5 Behandling av ulike kategorier uansvarlig forskningspraksis . .	354
Behandling av sjuusk og slurv.	355
Behandling av mindre alvorlige brudd på forskningsetiske normer	355
Behandling av alvorlige brudd på forskningsetiske normer (vitenskapelig uredelighet)	356
Trinnene i saksgangen ved mistanke om alvorlige brudd på forskningsetiske normer.	356
23.6 Gransking av mistanker om alvorlige brudd på forskningsetiske normer i regi av Granskingsutvalget	364

23.7 Behandling av etisk kritikkverdige forhold ved virksomhet som ikke er FoU	365
--	-----

24

Reaksjoner overfor forskere som bryter med forskningsetiske normer	366
24.1 Reaksjoner fra forskningsorganisasjonen hvor det gale er begått	366
24.2 Reaksjoner fra andre enn egen arbeidsgiver	371
24.3 Reaksjoner fra offentlige myndighetsorganer	372

25

Mulighetene for rehabilitering	373
25.1 Forutsetningen for rehabilitering	373
25.2 Rehabilitering etter å ha mistet ansvar og arbeidsoppgaver eller etter omplassering	374
25.3 Rehabilitering etter avskjed	374

Referanser	375
-----------------------------	------------

Stikkordsliste	381
---------------------------------	------------